

**ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**
Відділ суспільствознавчої освіти ІП НАПН України

П. В. Мороз, І. В. Мороз

РЕЗУЛЬТАТИ ОНЛАЙН ОПИТУВАННЯ
ПРО СТАН ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В 5-9 КЛАСАХ

Аналітичний звіт
(електронне видання)

Київ – 2021

УДК 373.1

Звіт розглянутий та затверджений на засіданні вченої ради
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України
(протокол № 8 від 05.07.2021 р.)

Рецензенти:

Моцак С. І., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Давиденко І. І., вчитель історії вищої категорії Великоолександрівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Бориспільського району Київської області, старший вчитель

Мороз П. В., Мороз І. В. Результати онлайн опитування «Про стан практики та перспективи інтегрованого навчання історії в 5-9 класах»: аналітичний звіт (електронне видання) / Петро Мороз, Ірина Мороз. – К. : Педагогічна думка, 2021. – 30 с.

DOI <https://doi.org/10.32405/integrated-teaching-2021-30>

В аналітичному звіті розкрито стан практики та перспективам інтегрованого навчання історії в 5-9 класах. В основу аналітичного звіту покладено результати опитування, анкетування та інтерв'ювання вчителів історії. Дані анкетування також дали змогу авторам виділити основні проблеми, які виникають під час реалізації інтегрованого підходу в навчанні історії, та виявити питання, які потребують висвітлення в методичній літературі. Результати проведеного дослідження дозволило авторам сформулювати ряд методичних рекомендацій для вчителів, розробників навчальних програм та авторів підручників історії.

УДК 373.1

© Інститут педагогіки НАПН України, 2021

© Педагогічна думка, 2021

© Мороз П., Мороз І., 2021

ЗМІСТ

Передмова.....	4
1. Актуальність, завдання та методологія.....	5
2. Загальні відомості про учасників дослідження.....	8
3. Ставлення вчителів до інтегрованого навчання історії	11
4. Розуміння вчителями суті поняття «інтегроване навчання історії»	13
5. Особливості впровадження інтегрованого підходу в освітній процес.....	17
6. Проблеми та виклики реалізації інтегрованого навчання історії в загальноосвітніх закладах	21
7. Висновки та перспективи подальших досліджень	26
8. Використані джерела	28

ПЕРЕДМОВА

Співробітники відділу суспільствознавчої освіти провели дослідження фактичного стану фактичного стану реалізації інтегрованого підходу в навчанні історії в 5-9 класах. З цією метою було проведено анкетування вчителів, інтерв'ю та бесіди з ними.

Зміст питань анкетування добирався таким чином, щоб з'ясувати ставлення вчителів до організації інтегрованого навчання історії в основній школі, їх розуміння суті поняття «інтегроване навчання історії», проблеми, які виникають під час реалізації інтегрованого навчання історії (зокрема при реалізації інтегрованих та міжпредметних зв'язків, проведення інтегрованих уроків, проєктів), можливі виклики й ризики реалізації інтегрованого навчання історії в закладах загальної середньої освіти.

Опитування було анонімним. Анкета «Особливості інтегрованого навчання історії в 5-9 класах» поширена через наступні канали:

- ✓ Google Forms - <http://surl.li/itrqld> ;
- ✓ Сторінка відділу суспільствознавчої освіти у соціальній мережі Facebook - <https://www.facebook.com/profile.php?id=100049433616973> ;
- ✓ Група «Вчимо історію онлайн» у соціальній мережі Facebook - <https://www.facebook.com/groups/1483874508453391> ;
- ✓ Розсилка через електронну пошту на адреси шкіл та освітніх установ.

У рамках дослідження, що тривало з 14 січня по 5 травня 2021 року, через Google-анкету, яка включала 15 запитань, було отримано відповіді 435 респондентів. У цьому звіті представлено стислий аналіз зібраних даних.

Укладачі онлайн анкети «Особливості інтегрованого навчання історії в 5-9 класах» - науковці відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України Мороз Петро Володимирович та Мороз Ірина Володимирівна.

1. АКТУАЛЬНІСТЬ, ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Актуальність. В умовах інформаційного суспільства традиційна методика навчання історії у школах, яка орієнтувалася переважно на засвоєння змісту предмета, значною мірою вичерпала свої можливості. Інформаційна перенасиченість сучасного світу спричинила ситуацію, коли учні мають легкий доступ до різноманітної інформації через мережу Інтернет. Це висуває нові вимоги до навчального процесу, серед яких ключове місце посідає формування у школярів системного мислення, здатності критично оцінювати та фільтрувати інформацію, виділяючи головне, розв'язувати складні проблеми та приймати виважені рішення.

Одним із важливих засобів формування системного типу мислення є інтегроване навчання. Воно ґрунтується на реалізації міжпредметних зв'язків і створює цілісне уявлення про історію, людину, світ та культуру через наукові ідеї та концепції. Інтегративний підхід передбачає не лише взаємозв'язок між освітніми галузями, а й сприяє подоланню фрагментарності знань та формуванню компетентностей, які відповідають сучасним викликам. Проте, як показує практика, не всі вчителі історії належним чином усвідомлюють значення інтеграційного підходу або використовують міжпредметні зв'язки безсистемно.

На думку дослідників, освіта, яка обмежується передачею лише диференційованих знань, не може повністю виконати своє основне завдання — підготувати молодь до успішної адаптації в суспільстві та забезпечити її конкурентоздатність на ринку праці. Зазначене підтверджує необхідність інтеграції, яка сьогодні розглядається як провідна ідея реформування середньої освіти [2].

Попри значну увагу до інтегрованого навчання, його застосування у викладанні історії досліджено недостатньо. Аналіз праць українських методистів та науковців, таких як Т. Засекіна, С. Клепко, О. Мариновська, М. Опачко, Т. Пушкарьова, О. Топузов, а також досліджень з інтеграції суспільствознавчих дисциплін (М. Арцишевська, Р. Арцишевський, К. Баханов, Н. Жидкова, О.

Пометун, Т. Ремех), свідчить про значний потенціал інтегративного підходу. Водночас, недостатній рівень практичного впровадження цього підходу у викладанні історії ускладнює досягнення цілісного та системного мислення в учнів.

Усе вищезазначене обґрунтовує актуальність дослідження стану практики та перспектив інтегрованого навчання історії в 5–9 класах, результати якого сприятимуть розробці науково-методичних рекомендацій для ефективного впровадження інтегративного підходу в освітній процес.

Мета дослідження - аналіз стану реалізації інтегрованого навчання історії в 5–9 класах, визначення основних проблем і перспектив його впровадження, а також обґрунтування напрямів подальших досліджень з метою вдосконалення методології та практики інтегрованого підходу в освітньому процесі. Для реалізації зазначеної мети в рамках науково-дослідної роботи «Методичні засади і технології інтегрованого навчання історії в гімназії» (ДР № 0121U100340) у період з 14 січня по 5 травня 2021 року було проведено опитування вчителів історії закладів загальної середньої освіти через гугл анкету та здійснено аналіз отриманих результатів.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз сучасного стану впровадження інтегрованого навчання історії в 5–9 класах на основі результатів онлайн анкетування вчителів.

2. Дослідити ставлення педагогів до організації інтегрованого навчання історії, їх розуміння сутності поняття «інтегроване навчання історії» та ключових його компонентів.

3. Виявити основні проблеми, з якими стикаються вчителі при реалізації інтегрованого підходу, включаючи інтегровані уроки, проєкти та міжпредметні зв'язки.

4. Оцінити можливі виклики й ризики впровадження інтегрованого навчання історії в закладах загальної середньої освіти.

5. Визначити напрямки удосконалення методичної літератури, навчальних програм і шкільних підручників з історії на основі інтегрованого підходу.

6. Розробити рекомендації для подальших наукових досліджень і методичних напрацювань щодо інтегрованого навчання історії в основній школі.

Під час проведення онлайн-опитування було дотримано загальнонаукових підходів, викладених у «Положенні про порядок формування, проведення і контролю виконання наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок у Національній академії педагогічних наук України» (Додаток до постанови Президії НАПН України № 1-2/14-350 від 20 грудня 2018 року). Методологічна основа дослідження включала такі принципи:

- **Новизна та актуальність:** Опитування було спрямоване на дослідження стану реалізації інтегрованого навчання історії в 5–9 класах, що є важливим для вдосконалення методик викладання в умовах інформаційного суспільства.

- **Відповідність пріоритетам державної політики:** Дослідження узгоджувалося з пріоритетами розвитку освіти в Україні та тематичними напрямами наукових досліджень.

- **Практична корисність:** Результати опитування орієнтовані на надання практичних рекомендацій, які можуть бути впроваджені у шкільну історичну освіту.

- **Попередній досвід:** Дослідження базувалося на науковому доробку українських і зарубіжних дослідників, а також на попередніх практичних розробках авторів.

Підходи до збору та аналізу даних

1. *Збір даних:* Дослідження включало анкетування вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, глибинні інтерв'ю та бесіди. Опитування проводилося у період з 14 січня по 5 травня 2021 року з метою отримання комплексної інформації про стан реалізації інтегрованого навчання історії в 5–9 класах.

2. *Методи аналізу:* Для аналізу кількісних даних використовувалися методи описової та математичної статистики. Результати були представлені у

вигляді діаграм, тематично згрупованих для забезпечення зручності інтерпретації. Аналіз мав три фази:

- *Уточнення категорій*: Визначення основних змінних для аналізу.
- *Інтерпретація матеріалу*: Оцінка даних для виявлення тенденцій та взаємозв'язків.
- *Репрезентація даних*: Формулювання висновків та підготовка звіту, в якому узагальнювалися результати опитування.

Етичні аспекти дослідження: Опитування було організоване відповідно до принципів етичності та конфіденційності, передбачених нормативними документами. Всі учасники були поінформовані про мету дослідження та надали згоду на участь.

Дотримання зазначених підходів і принципів забезпечило надійність, валідність та практичну значущість отриманих результатів, які можуть бути використані для вдосконалення історичної освіти в старшій школі.

2. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анкетуванням було охоплено 435 вчителів історії з різних областей України. Анкета містила 15 запитань як закритого так і відкритого типу. Зміст питань анкетування добирався таким чином, щоб з'ясувати ставлення вчителів до організації інтегрованого навчання історії в основній школі, їх розуміння суті поняття «інтегроване навчання історії», проблеми, які виникають під час реалізації інтегрованого навчання історії (зокрема при реалізації інтегрованих та міжпредметних зв'язків, проведення інтегрованих уроків, проєктів), можливі виклики й ризики реалізації інтегрованого навчання історії в закладах загальної середньої освіти.

Перше запитання анкети стосувалося регіону, де працюють респонденти. З відповідей видно, що в анкетуванні взяли участь учителі історії з усіх регіонів України (крім тимчасово окупованих):

Регіон (м. Київ та області)	Кількість респондентів
Автономна Республіка Крим	0
Вінницька	8
Волинська	5
Дніпропетровська	20
Донецька	7
Житомирська	169
Закарпатська	6
Запорізька	14
Івано-Франківська	8
Київська	17
Кіровоградська	4
Луганська	5
Львівська	23
Миколаївська	11
Одеська	11
Полтавська	6
Рівненська	16
Сумська	33
Тернопільська	8
Харківська	7
Херсонська	9
Хмельницька	8
Черкаська	14
Чернівецька	5
Чернігівська	5
м. Київ	16
м. Севастополь	0
Усього	435

Серед респондентів **53,9%** – це вчителі, які працюють у сільській місцевості, а **46,1%** – у міських школах (рис. 1). Розподіл учасників між містом і селом демонструє збереження певного паритету, хоча частка сільських учителів дещо перевищує.

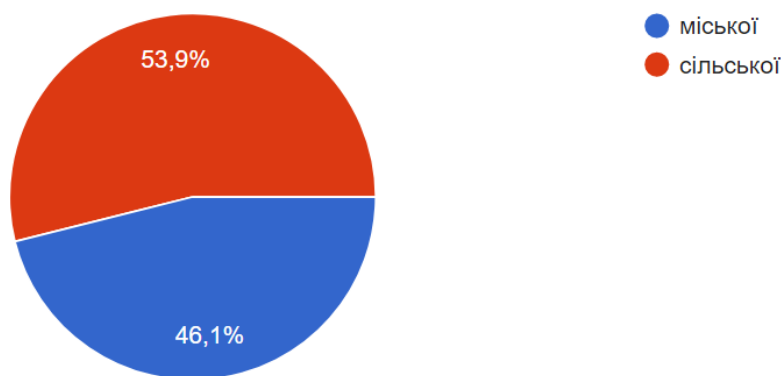

Рис. 1. Діаграма «Місцевість, в якій працюють респонденти» (скриншот з Google Форми анкети для вчителів «Особливості інтегрованого навчання історії в 5-9 класах»)

Педагогічний стаж учасників

Розподіл педагогічного стажу респондентів вказує на значну кількість досвідчених педагогів серед опитаних. Зокрема:

- **32,3%** вчителів мають стаж понад 25 років,
- **15,7%** працюють 21-25 років
- **16,8%** - 16–20 років,
- **14,5%** – 11–15 років,
- **14,3%** – 6–10 років,
- **6,5%** – від 1 до 5 років (рис. 2).

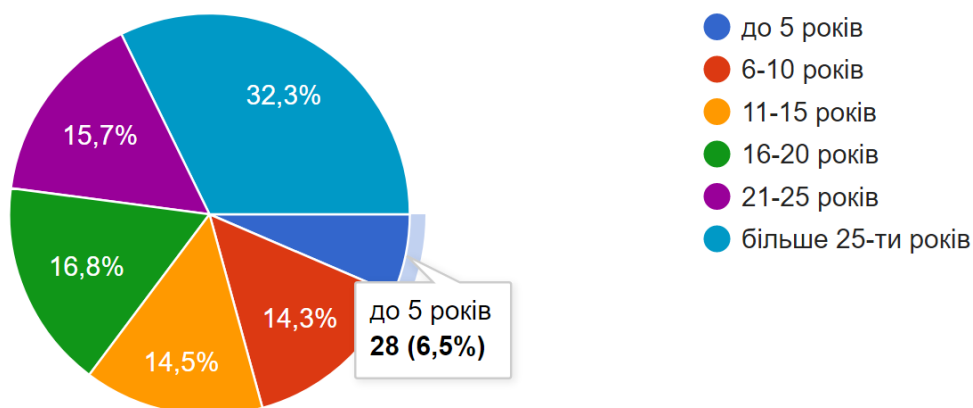

Рис. 2. Діаграма «Стаж педагогічної роботи респондентів» (скриншот з Google Форми анкети для вчителів «Особливості інтегрованого навчання історії в 5-9 класах»)

Висновок: Анкетування, яке охопило 435 вчителів історії з різних регіонів України, надало репрезентативні дані про стан організації інтегрованого навчання історії в основній школі. Вчителі з усіх областей, крім тимчасово окупованих територій, представили свої погляди щодо проблем, викликів та перспектив цього підходу. Респонденти мають різний педагогічний стаж, а також працюють у міських і сільських школах, що дозволило отримати багатогранну картину актуальних тенденцій та специфічних викликів для різних груп педагогів.

3. СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ ДО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

Результати проведеного нами анкетування свідчать, що більшість опитаних вчителів історії позитивно ставляться до інтегрованого навчання історії і зазначали (див. рис. 3), що його запровадження в освітній процес сприятиме: 1) формуванню ключових та предметних компетентностей учнів – 57,9% (А)¹; 2) подоланню фрагментарності та мозаїчності знань учнів і сприяє формуванню інтегративного (системного) типу мислення в учнів – 47,4% (В); 3) поглибленню взаємозв'язку навчання з повсякденною діяльністю людини – 44,6% (С). Крім того, 53,6% опитаних педагогів (D) наголосили, що використання міжпредметних зв'язків сприяє кращому сприйняттю та осмисленню навчального матеріалу учнями.

Разом із цим, невелика частка респондентів висловила скептичне ставлення до інтегрованого навчання історії. Зокрема, 12,6% педагогів (E) зазначили, що учням складно сприймати та осмислювати матеріал на міжпредметній основі, а 9,9% респондентів (E) вказали на значний часовий ресурс, необхідний для підготовки та проведення інтегрованих уроків і проєктів, що, на їхню думку, знижує ефективність такого підходу.

¹ Тут і надала літери в дужках позначають відповідний показник на діаграмі

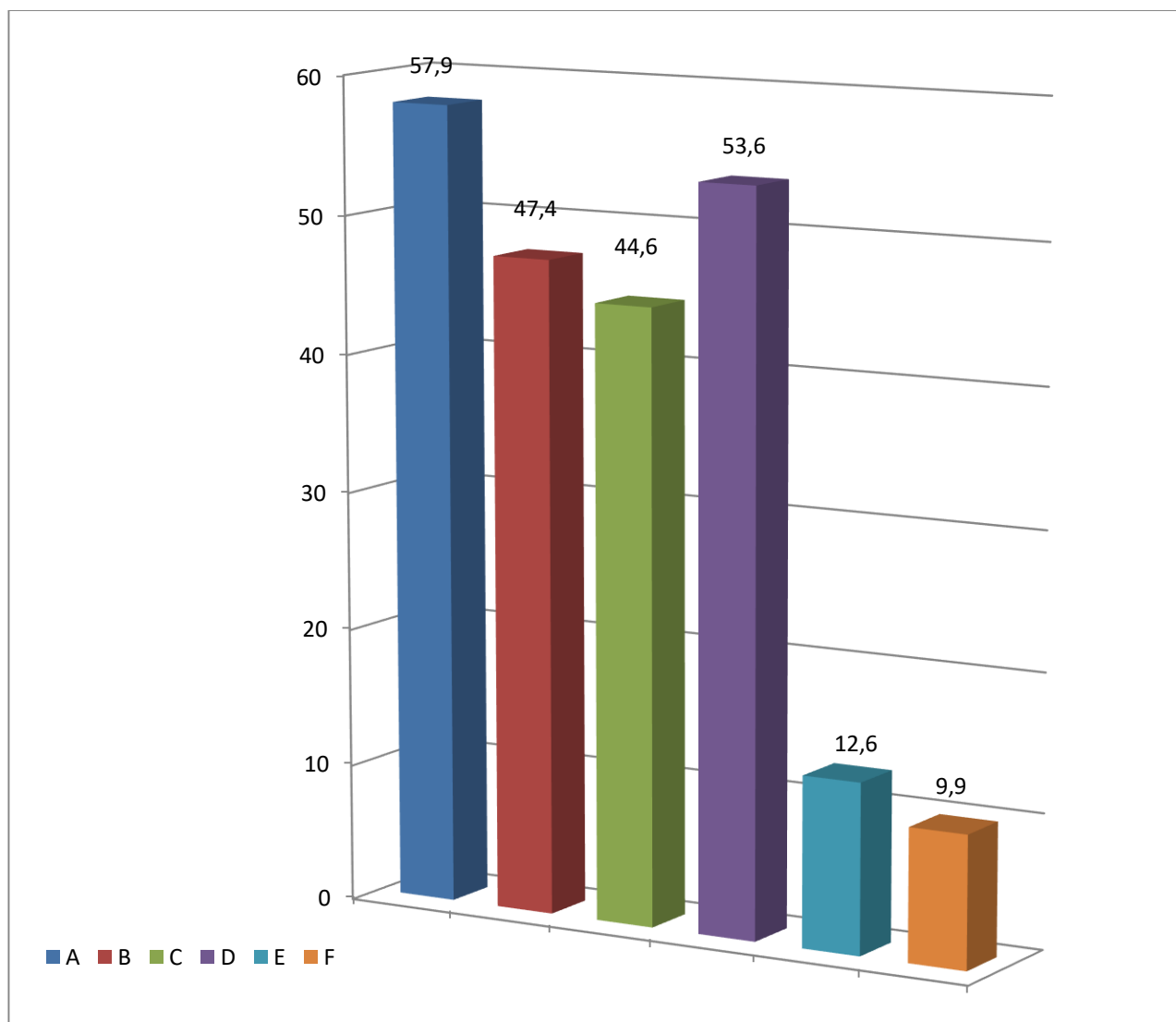

Рис. 3. Діаграма відповідей вчителів на запитання «Яке Ваше ставлення до інтегрованого підходу в навчанні історії? (можна вибрати декілька варіантів відповіді)»

Висновок: Результати анкетування свідчать, що більшість учителів історії позитивно сприймають інтегроване навчання, відзначаючи його потенціал у формуванні ключових і предметних компетентностей, системного мислення та поглибленні зв'язку навчання з реальним життям. Водночас окремі педагоги вказують на труднощі сприйняття учнями міжпредметного матеріалу та значні часові витрати на підготовку, що потребує додаткового методичного забезпечення.

4. РОЗУМІННЯ ВЧИТЕЛЯМИ СУТІ ПОНЯТТЯ «ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ»

Одним із ключових завдань нашого дослідження було з'ясування, як учителі історії розуміють поняття «інтегроване навчання історії». Для цього під час анкетування було запропоновано запитання відкритого типу: «На Вашу думку, інтегративне навчання історії – це...».

Аналіз відповідей респондентів показав, що переважна більшість педагогів визначає інтегроване навчання історії через такі дефініції-основи: *поєднання/взаємопроникнення змісту різних предметів; ідея цілісності змісту освіти; синтез компонентів змісту навчання; поєднання теорії і практики з різних предметів; міжпредметний зв'язок; інтегрований курс; формування цілісного світогляду, цілісне бачення/вивчення історії світу; синхронне вивчення історії; співнавчання, взаємонавчання; діалог та взаємодія; урізноманітнення навчання; мотивація учнів до навчання; системне мислення; міжпредметні змістові лінії; міжкурсові та міжпредметні зв'язки; інтегровані уроки/проекти; подолання фрагментарності знань.*

Отриманий аналіз дозволяє підсумувати, що більшість педагогів вважають інтегроване навчання історії підходом, який зосереджується на поєднанні змісту різних предметів та використанні міжпредметних зв'язків, що забезпечує системне і синхронізоване викладання. Респонденти підкреслюють значущість інтегрованих та міжпредметних змістових ліній, а також викладання об'єднаних курсів як ключових компонентів цього підходу. Деякі педагоги акцентують увагу на освітніх цілях інтегрованого навчання, таких як розвиток системного мислення, формування цілісного світогляду, подолання фрагментарності знань, що створює передумови для всебічного розуміння історичних процесів. Інші зосереджуються на практичних аспектах, зокрема методах і формах, таких як інтегровані уроки та навчальні проекти. Крім того, респонденти визнають потенціал інтегрованого навчання у мотивації учнів, стимулюванні їх до співнавчання і взаємодії. Таким чином, інтегроване навчання історії

сприймається як підхід, що відкриває нові можливості для підвищення зацікавленості учнів, сприяє формуванню їхньої самостійності, активної громадянської позиції та розвитку творчих здібностей.

Зауважимо, що, попри спільність підходів, педагоги висловлюють різні тлумачення поняття «інтегроване навчання». Для ілюстрації цього розмаїття поглядів наведемо деякі відповіді вчителів історії на запитання: «На Вашу думку, інтегративне навчання історії – це...»:

❖ *«поєднання змісту з різних навчальних предметів для формування системного та цілісного мислення учнів;*

❖ *об'єднання, взаємозв'язок між різними предметами, розвиток інтересу до навчання учнів;*

❖ *спосіб поєднання історичного змісту з змістом інших предметів задля формування цілісного бачення світу, дає учням змогу краще зрозуміти історію людства;*

❖ *логічно і правильно, дозволить дітям побачити світову історію і Україну, як її частину;*

❖ *поєднання вивчення шкільних курсів історії України та всесвітньої історії в єдиний курс;*

❖ *сукупність послідовних та взаємопов'язаних дій учителя й учня. Вони спрямовані на формування цілісної картини світу школяра на основі об'єднання навчального матеріалу з різних освітніх галузей (навчальних предметів);*

❖ *поєднання міжпредметних зв'язків з прив'язкою до реального життя;*

❖ *процес розвитку інтегративного (системного) знання, яке характеризується системністю та узагальненістю. Сприяє підвищенню ефективності навчання;*

❖ *навчання, спрямоване на розвиток «цілісної» особистості з урахуванням соціальних та особистісних потреб;*

❖ *сукупність взаємопоєднання у цілісну картину певних знань та умінь, з різних предметів з певної теми, періоду, епохи;*

❖ *об'єднання різнорідних раніше частин змісту освіти (що вивчалися різними предметами) в єдине ціле на основі встановлення міжпредметних зв'язків між цими змістовими частинами з метою формування цілісного бачення історичного процесу;*

❖ *взаємодія вчителя та учнів, спрямована на формування цілісного світогляду та навички, необхідні у житті;*

❖ *використання нових методів навчання, формування у дитини вміння застосовувати знання на практиці, у подальшому житті. Такий підхід розвиває творчість учнів, спонукає до пізнання дійсності, до встановлення причинно-наслідкових зв'язків, розвитку логіки, сприяє вмінню порівнювати, узагальнювати і робити висновки. Інтегративне навчання історії ґрунтується на формуванні у дітей ініціативності, самостійності, комунікативних здібностей, громадянської свідомості. А також забезпечує адаптацію школярів до реального життя;*

❖ *поєднання змісту та методики навчання історії та інших предметів задля подолання фрагментарності знань з історії людства;*

❖ *вивчення історичних подій у поєднанні з іншими предметами, розгляд культурно-історичних процесів на тлі економічного, політичного тощо розвитку;*

❖ *формування цілісної системи знань, єдиної картини світу, наукового світогляду, поєднання інтегративного й диференційованого підходів до вивчення історії».*

Ці приклади демонструють широкий спектр уявлень педагогів про інтегроване навчання, зосереджуючи увагу на його потенціалі у формуванні цілісного світогляду, розвитку системного мислення та адаптації знань до реального життя.

Втім, як свідчать результати анкетування, деякі педагоги спрощено розуміють сутність інтеграції в освіті і зазначають, що інтегроване навчання історії це:

❖ *«можливість краще знати історію;*

- ❖ *цікавий міжпредметний зв'язок;*
- ❖ *реалізація міжпредметних зв'язків;*
- ❖ *синхронізоване вивчення подій історії України і всесвітньої історії та міжпредметні зв'язки;*
- ❖ *повноцінне вивчення повної історії України. Чередування історичного матеріалу з короткими коментарями, що містить порівняльний аналіз;*
- ❖ *вигадка науковців, історія сама по собі містить інтегровані знання;*
- ❖ *нічим не відрізняється від використання міжпредметних зв'язків на уроках».*

Причина такого спрощеного розуміння інтегрованого підходу до навчання історії полягає, насамперед, у недостатній увазі, приділеній практичним аспектам його реалізації в методиці викладання історії. У навчально-методичних матеріалах не завжди чітко окреслено конкретні способи впровадження інтеграції, що ускладнює педагогам її застосування на практиці.

У результаті частина вчителів стикається з труднощами в організації інтегрованого навчання історії та не приділяє цьому належної уваги. Відсутність достатньої підтримки з боку методичних рекомендацій і навчальних програм сприяє формуванню спрощених уявлень про інтегративне навчання як просто використання міжпредметних зв'язків або додавання коментарів до основного матеріалу.

Це свідчить про потребу в удосконаленні навчально-методичного забезпечення та проведенні спеціальних тренінгів для вчителів, спрямованих на практичне освоєння інтегративних методів навчання історії.

Висновок: Загалом педагоги демонструють різні рівні розуміння сутності інтегрованого навчання історії. Попри загальну позитивну оцінку, частина респондентів вказує на обмежену методичну підтримку цього підходу. Це, своєю чергою, ускладнює його практичну реалізацію в освітньому процесі та спричиняє формальний підхід до інтеграції. Вирішенням цієї проблеми може стати розробка детальних рекомендацій і підготовка вчителів до впровадження інтегрованого навчання.

5. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

На запитання «Яким чином Ви впроваджуєте інтегративний підхід у своїй роботі? (можна вибрати декілька варіантів відповіді)» відповіді вчителів розподілилися наступним чином (див. рис. 4):

- 1) реалізую на уроках інтегровані та міжпредметні змістові лінії, передбачені навчальною програмою з історії - 79,1% (A);
- 2) викладаю інтегровані курси за вибором, факультативи – 15,2% (B);
- 3) розробляю і проводжу інтегровані уроки – 29,4% (C);
- 4) використовую на уроках інтегровані завдання – 70,3% (D);
- 5) пропоную учням інтегровані навчальні проєкти – 33,8% (E).

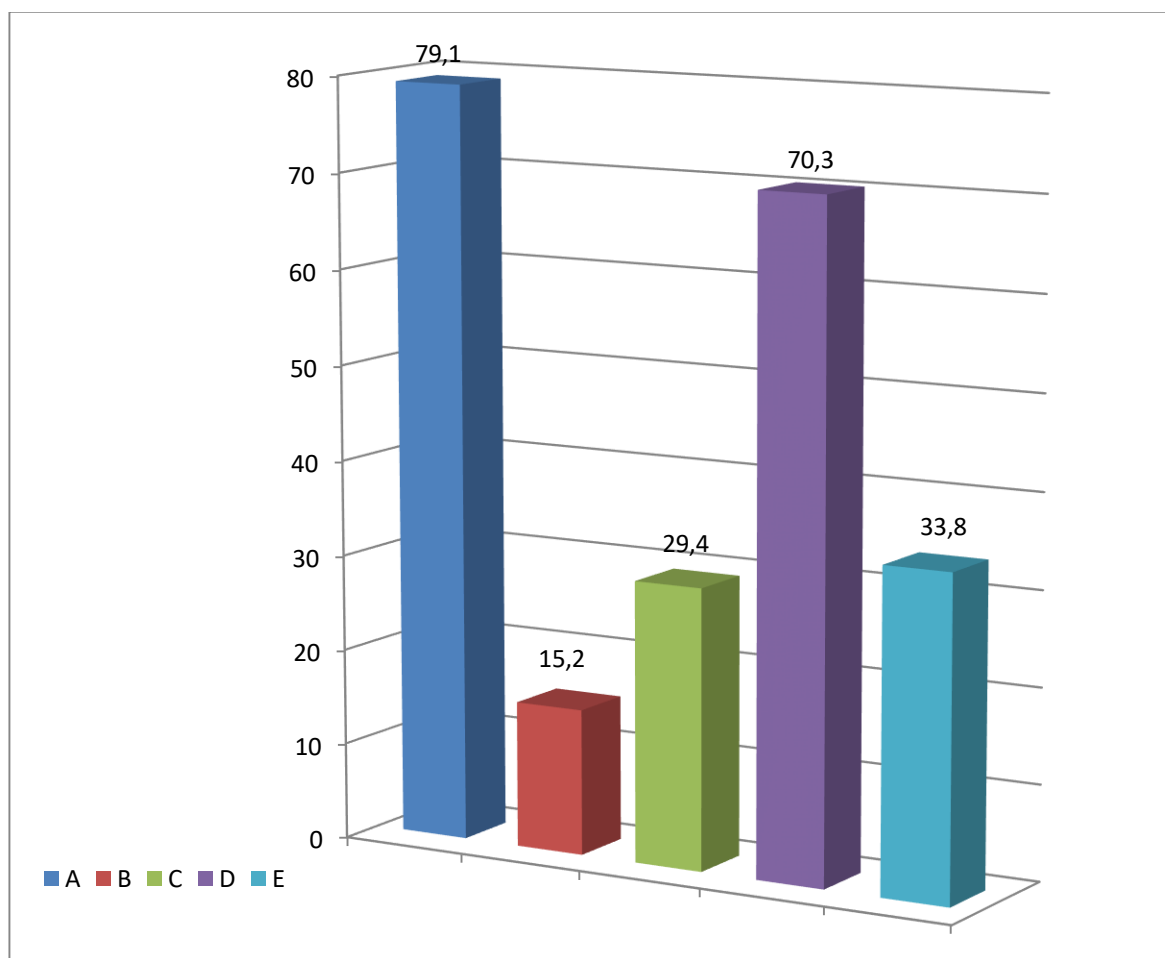

Рис. 4. Діаграма відповідей вчителів на запитання «Яким чином Ви впроваджуєте інтегративний підхід у своїй роботі? (можна вибрати декілька варіантів відповіді)»

Таким чином, можна стверджувати, що впроваджуючи інтегрований підхід в освітній процес, вчителі історії орієнтуються переважно на вимоги навчальної програми та інтегровані завдання, що розміщені в підручнику. Водночас лише 17,5% педагогів зазначили, що учні охоче виконують завдання, для виконання яких необхідно застосовувати знання з інших предметів. Більшість (77,3%) респондентів зазначили, що учні ставляться до таких завдань по-різному, в залежності від рівня підготовки та вподобань, а 5,2% вказали, що учні виконують такі завдання неохоче.

Результати опитування також засвідчили, що вчителі історії недостатньо уваги приділяють інтегрованим навчальним проектам, проведенню інтегрованих уроків, впровадженню інтегрованих курсів та факультативів.

Більшість респондентів на запитання відкритого типу «Чим, на Вашу думку, інтегроване навчання відрізняється від використання міжпредметних зв'язків в освітньому процесі?» зазначали, що насамперед інтегроване навчання відрізняється від міжпредметних зв'язків системністю, технологічністю, цілісністю методики, єдністю цілей, змісту, засобів, форм і методів навчання.

Наприклад:

- *«інтегроване навчання має єдність цілей, змісту, засобів, форм і методів навчання, а використання міжпредметних зв'язків є епізодичним залежно від цілей уроку;*
- *інтегроване навчання це цілісна технологія, а використання міжпредметних зв'язків є епізодичним;*
- *інтегроване навчання формує цілісну картину, натомість міжпредметні – мозаїку;*
- *інтегроване навчання - системне і передбачає інтегровану програму, а використання міжпредметних зв'язків - епізодичне, і ґрунтується на звичайній програмі та традиційних підручниках;*
- *інтегроване передбачає єдиний освітній курс, тому дає можливість показати історичний процес цілісно. Використання міжпредметних зв'язків відбувається фрагментарно і зосереджено на взаємозв'язку між предметами;*

▪ *при інтегрованому навчанні цілісне системне уявлення про історичний розвиток людства формується на основі як поєднання змісту так і створення цілісності різних видів діяльності. В той час як використання міжпредметних зв'язків є епізодичним».*

Лише незначна частина респондентів зазначила, що інтегроване навчання і міжпредметні зв'язки — це синоніми і нічим не відрізняються, пояснюючи це відсутністю успішних прикладів або невдалого досвіду інтегрованого навчання історії. Один з коментарів учителя: «В нашій країні це означає: збити в одну купу декілька предметів, навчальні програми залишити старими, кількість годин залишити мінімальною.»

Наступне питання онлайн анкети мало на меті з'ясувати ставлення вчителів до можливості запровадження галузевого інтегрованого курсу «Історія України. Всесвітня історія. 6-9 класи». 54% респондентів підтримують таку ідею, 35,9% — не підтримують, 10,1% — не визначились.

На запитання «Зазначте, які навчальні предмети було б цікавіше вивчати в тісному взаємозв'язку з історією (можна вибрати декілька варіантів відповіді)» відповіді вчителів розподілися наступним чином:

- українська література – 81,4%,
- географія – 74,3%;
- зарубіжна література – 63,4%;
- образотворче мистецтво – 55,6%;
- етика – 20,9%;
- інформатика – 19,9%;
- іноземна мова – 14,7%;
- природознавство – 12%;
- українська мова – 9%,
- математика – 9%,
- біологія – 4,4%.

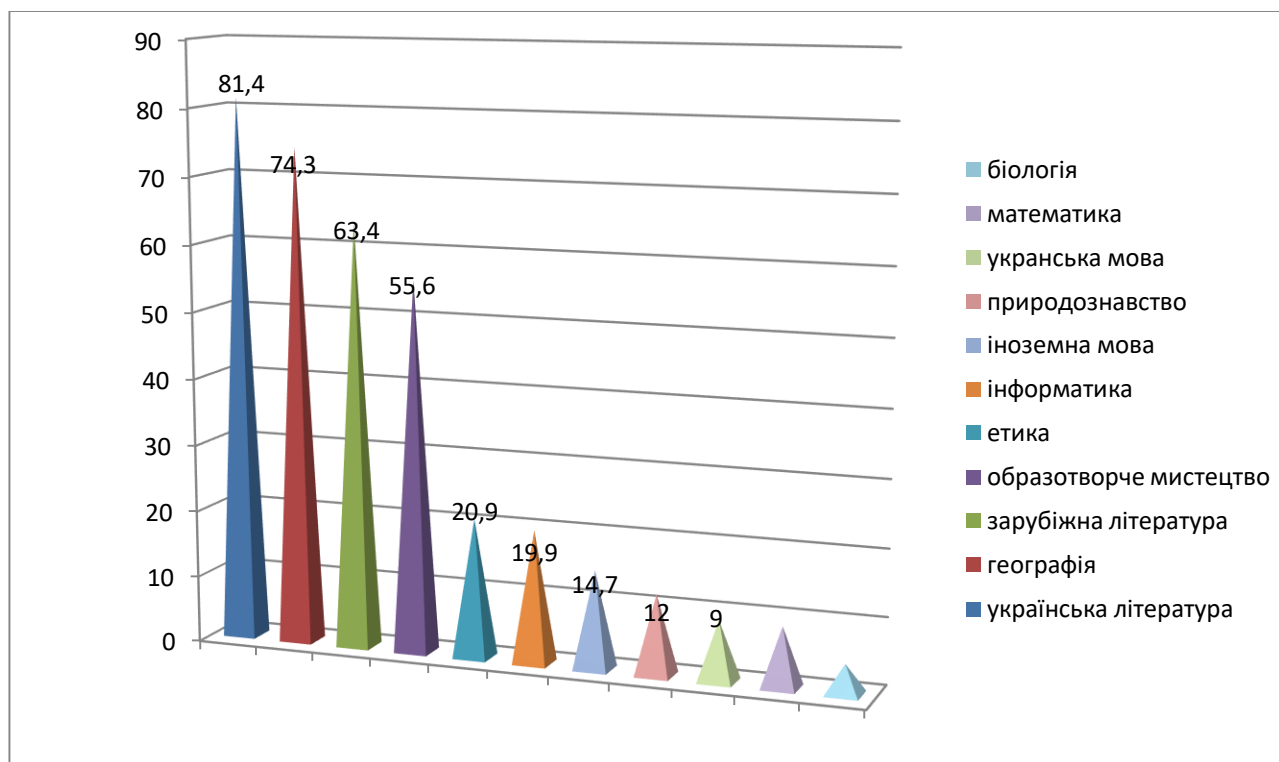

Рис. 5. Діаграма відповідей вчителів на завдання «Зазначте, які навчальні предмети було б цікавіше вивчати в тісному взаємозв'язку з історією (можна вибрати декілька варіантів відповіді)»

Висновок: Вчителі історії в основному впроваджують інтеграційний підхід в освітній процес через виконання інтегрованих та міжпредметних завдань, що є частиною навчальної програми. Проте, лише незначна частина педагогів активно розробляє інтегровані уроки чи курси за вибором. Більшість вчителів вважають, що інтегроване навчання відрізняється від використання міжпредметних зв'язків завдяки системному підходу, єдності цілей і методів. Однак, існує певний скептицизм щодо ефективності інтеграції предметів, що пояснюється недостатнім досвідом і відсутністю прикладів успішного впровадження такого підходу. Більшість респондентів підтримують ідею впровадження галузевого інтегрованого курсу «Історія України. Всесвітня історія», а також вважають, що найбільш тісно з історією можна було б вивчати українську літературу, географію та зарубіжну літературу.

6. ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

Результати анкетування виявили низку проблем, що виникають під час реалізації інтегрованого навчання історії в загальноосвітніх закладах. Вчителі звертають увагу на декілька основних аспектів, серед яких: пасивність учасників освітнього процесу, брак як навчального часу, так і часу для підготовки вчителя; відсутність методики інтегрованого навчання; перевантаженість навчальних програм і підручників історії; а також невідповідність вивчення споріднених тем різними предметами. Зокрема, вчителі висловлюють такі аргументи:

▪ *«головна проблема - це перевантаженість учнів. Яка об'ємна програма з історії?! Друга причина - синхронність у вивченні історії, української літератури та й зарубіжної відсутня. Шевченка ми вчимо в 9 класі на початку року, а по літературі - в кінці, і так всі твори і події...»;*

▪ *брак методичної літератури з цієї проблематики, брак навчального часу, перевантаженість програми та підручників;*

▪ *не співпадіння за програмою тем, які вивчаються (події української революції вивчаються на уроках історії 10 класу, а літературні твори про ці події вивчають учні вже 11 класу і т.д.);*

▪ *відсутність методики інтегрованого навчання та якісних підручників, програма інтегрованого курсу «Історія: Україна та світ» 10-11 класів та відповідно й підручники поєднують зміст курсів історія України та Всесвітньої історії механічно, тобто в них відсутня спільна ідея та методика;*

▪ *слабкі знання учнів, не готовність використовувати раніше набуті зв'язки;*

▪ *невідповідність вивчення по класах("Руїна" вивчається на уроках історії України у 8 класі, "Чорна рада" П. Куліша на уроках української літератури в 9 класі);*

▪ *не завжди теми в програмах різних предметів, які ми хочемо об'єднати сформульовані однаково, часто уроки, які можна інтегрувати, за програмами*

проходять з розривом у часі, багато часу витрачається на підготовку такого уроку;

▪ обмеження в часі для підготування інтегрованих уроків; необхідність опрацювання великої кількості інформації з різних джерел;

▪ не завжди можливо знайти достатньо матеріалів для підготовки до таких уроків, часто теми з різних предметів дублюються, але вивчаються в різний період навчального року, що ускладнює інтеграцію предметів».

Крім того, учасники опитування визначили можливі виклики та ризики реалізації інтегрованого навчання історії в загальноосвітніх закладах. Серед них: 1) формальний підхід до інтеграції, що призводить до перевантаженості змістом навчальної програми та підручників і може знизити якість знань учнів; 2) втрата цілісності курсу «Історія України», що є недопустимим в умовах війни; 3) вчителі надаватимуть більшу увагу своєму предмету в складі інтегрованого курсу, що може призвести до поверхневих, а не ґрунтовних знань з історії; 4) інерція вчителів і їхня неготовність до змін, відсутність зацікавленості в системі ППО в перепідготовці вчителів; 5) бюрократичні перепони і побоювання адміністрації закладів освіти щодо введення нового; 6) незацікавленість учнів, оскільки вони складають ЗНО не з інтегрованого курсу, а з курсу «Історія України».

Наведено найбільш типові відповіді респондентів на запитання «Визначте можливі виклики й ризики реалізації інтегрованого навчання історії в закладі загальної середньої освіти»:

❖ «інерція вчителів та їх неготовність до змін, відсутність зацікавленості системи ППО у відповідній перепідготовці;

❖ на мою думку, ризиком є те, що вчитель при викладанні буде надавати перевагу своєму предмету;

❖ формальний підхід до інтеграції змісту, і як наслідок перевантаженість змістом навчальної програми та відсутність якісних підручників;

- ❖ бюрократія та учитель з його небажанням змінитися;

- ❖ 1. Недостатня методична підготовка вчителів, відсутність курсів по такій підготовці. 2. Побоювання адміністрації закладів для введення нового;

- ❖ відсутність фахового викладацького складу, відсутність теоретичного обґрунтування власне інтегрованого навчання та його відповідної апробації;

- ❖ неготовність вчителів до реалізації ідей інтегрованого навчання;

- ❖ буде чергова імітація, яку назвуть інтегрованим навчанням історії.

Буде ж просто механічне поєднання суспільствознавства з історією, історії України з всесвітньою (а не нормальний інтегрований курс), метод клею і ножиць + риторика і перенасиченість словами, які дитина відповідного віку просто не розуміє, і їх стільки, що у вчителя просто часу не вистачає усі пояснювати;

- ❖ нехтування важливими темами з історії, фрагментарність при вивченні історичних подій, розірваність історичного процесу і, як результат, погіршення якості історичної освіти;

- ❖ знівелює конкретику знань, цілісність предмету. Я проти;

- ❖ можлива втрата самотності, ідентичності історії як незалежного предмета;

- ❖ зникнення окремого курсу «Історія України», що недопустимо в сучасних умовах, коли йде війна, окрім того учні здають ЗНО не з інтегрованого курсу, а з курсу Історія України;

- ❖ небажання вчителів та відсутність методики інтегрованого навчання; орієнтованість дітей на здачу ЗНО з історії України; недостатня кількість годин відведених на вивчення історії в 5-9 класах;

- ❖ інтегрований курс може стати свого роду історичною філософією, тобто перетворитися в теоретичний курс, натомість дітям цікаво вивчати саме конкретний матеріал про діяльність історичних осіб, про конкретні події тощо;

- ❖ формальний підхід до розробки інтегрованих курсів типу сучасного в 10-11 класах «Історія: Україна і світ», бо він не цікавий учням;

- ❖ учні погано будуть вивчати історію, адже буде заплутаний навчальний матеріал;
- ❖ хотілося б більше часу на вивчення історії, особливо історії України. Цього не передбачено, а нам дуже потрібно. Ми втрачаємо державу, а хочемо осягнути цілий світ. Без знання своєї історії у нас просто немає майбутнього. Хто і коли з чиновників які складають програми візьме це до уваги?;
- ❖ боюся, що діти не будуть знати власної історії України, якщо її розглядати через призму історії країн світу. З практики, учням завжди була цікавіша Всесвітня історія».

Ці відповіді вчителів є важливим застереженням для авторів модельних та навчальних програм, а також підручників для інтегрованих курсів, щоб уникнути формальної (механічної) інтеграції. Як зазначає Т. Засєкіна, «небезпекою є так звана псевдоінтеграція, тобто підміна інтегративних процесів формальними процедурами об'єднання усього з усім. У деяких випадках така псевдоінтеграція може завдати серйозної шкоди, бо порушує усталену систему навчання, а не пропонує кращого варіанта» [3, с. 74]. Наслідком такої псевдоінтеграції, на нашу думку, може бути перевантаженість та надмірна затеоризованість програм та підручників, неструктурованість змісту, втрата цілісності і самобутності курсу історії України і, як наслідок, зниження інтересу учнів до навчання історії та рівня їх знань.

На запитання «На Вашу думку, які питання впровадження методики та технологій інтегрованого навчання історії в освітньому закладі потребують висвітлення в методичній літературі?» відповіді вчителів розподілилися наступним чином:

- 1) підготовка та проведення інтегрованих уроків – 47,8% (А);
- 2) особливості підготовки та реалізації інтегрованих проєктів – 33,3% (В);
- 3) методика розробки та впровадження інтегрованих курсів – 46,4% (С);
- 4) методика реалізації інтегрованих та міжпредметних змістових ліній – 40,7% (D);

5) визначення форм і методів інтегрованого навчання для формування компетентностей та наскрізних умінь учнів засобами різних предметів – 41,8% (E);

6) обґрунтування критеріїв, шляхів та інструментарію інтегрування змісту й організації навчання – 24,6% (F);

7) створення підручників історії на інтегративній основі – 46,4% (G).

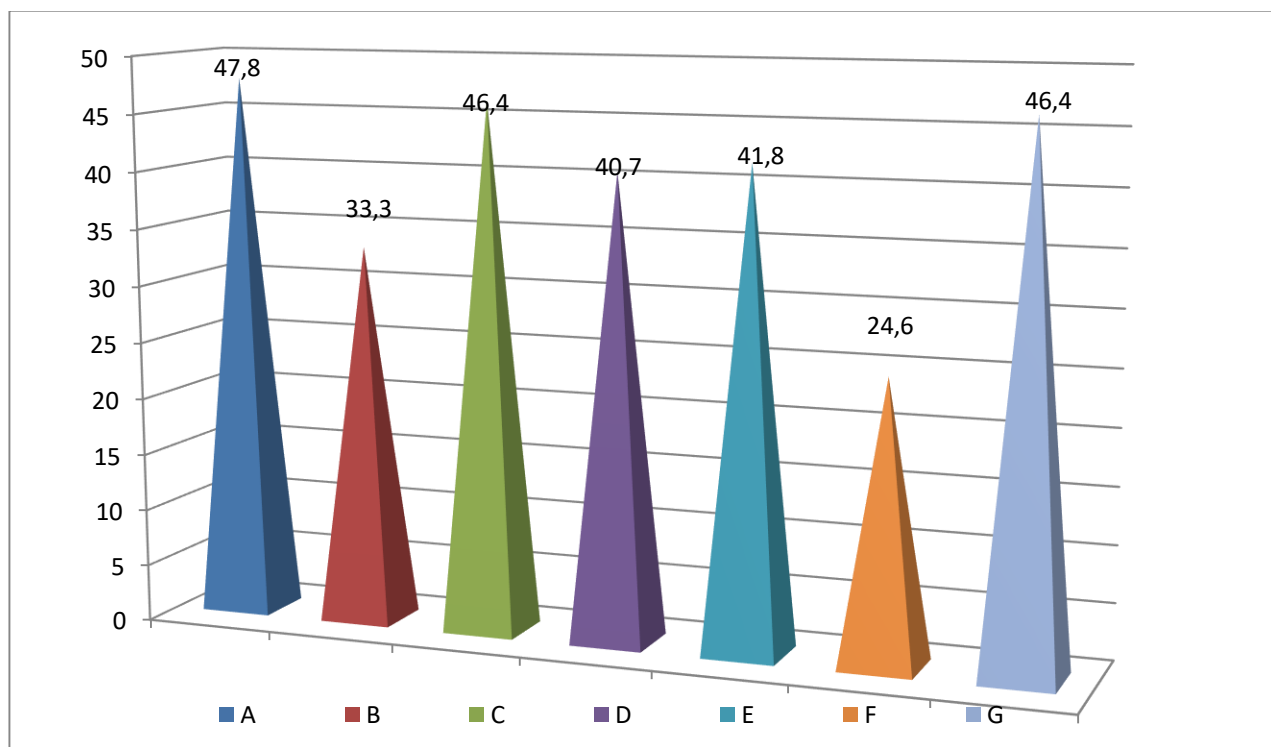

Рис. 6. Діаграма відповідей вчителів на завдання «На Вашу думку, які питання впровадження методики та технологій інтегрованого навчання історії в освітньому закладі потребують висвітлення в методичній літературі? (можна вибрати декілька варіантів відповіді)»

Висновок: Реалізація інтегрованого навчання історії в загальноосвітніх закладах стикається з численними проблемами, серед яких перевантаженість навчальних програм, відсутність методичних рекомендацій і проблеми в підготовці учителів. Формальна інтеграція без належного теоретичного обґрунтування може призвести до поверхневих знань учнів та втрати цілісності предметів. Для ефективної реалізації інтегрованих курсів необхідно покращити підготовку педагогів, створити якісні підручники та методичні матеріали, а також забезпечити чітку методику інтеграції.

7. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз відповідей вчителів історії показує, що більшість респондентів позитивно оцінюють інтегративний підхід у навчанні історії, вбачаючи його потенціал у розвитку ключових і предметних компетентностей учнів. Перевагами такого підходу є подолання фрагментарності та мозаїчності знань, формування системного типу мислення, а також поглиблення взаємозв'язку між навчанням і повсякденною діяльністю людини.

Результати опитування засвідчили, що при реалізації інтегрованого підходу в освітній процес вчителі історії орієнтуються переважно на вимоги навчальної програми та інтегровані завдання, що розміщені в підручнику, в той же час недостатньо уваги приділяють інтегрованим навчальним проектам, проведенню інтегрованих уроків, впровадженню інтегрованих курсів та факультативів.

Однак результати опитування вказують на те, що вчителі зосереджуються переважно на вимогах навчальних програм та інтегрованих завданнях, наданих підручниками. Натомість недостатньо уваги приділяється інтегрованим навчальним проектам, проведенню інтегрованих уроків і курсових робіт, а також впровадженню факультативних курсів з історії.

У ході опитування були виокремлені основні виклики та ризики, що можуть виникнути при впровадженні інтегрованого підходу в навчання історії в загальноосвітніх закладах. Вчителі вказали на такі проблеми, як пасивність учасників освітнього процесу, недостатній час для проведення уроків та підготовки вчителів, відсутність чіткої методики інтегрованого навчання, перевантаженість навчальних програм і підручників історії, а також невідповідність у вивченні споріднених тем різними предметами в рамках однієї навчальної програми.

Для вирішення виявлених проблем та мінімізації потенційних ризиків необхідно розробити і впровадити спеціальну методику інтегрованого навчання історії. Перспективними напрямками подальших досліджень є: 1) методологія

інтегрування навчального змісту з історії: критерії відбору, принципи побудови та шляхи реалізації; 2) особливості підготовки та проведення інтегрованих уроків і проєктів; 3) методика розробки та впровадження програм інтегрованих курсів; 4) визначення форм і методів інтегрованого навчання для розвитку компетентностей та наскрізних умінь учнів через різні предмети; 5) принципи розробки підручників для інтегрованого навчання історії та основи їх конструювання.

Подальші наукові розробки в цих напрямках сприятимуть ефективній реалізації інтегративного підходу в навчанні історії, що в свою чергу забезпечить більш систематичне, цілісне та сучасне навчання для учнів загальноосвітніх закладів.

8. ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

[1] І. Мороз, «Сутність інтегративного підходу навчання історії», *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи: збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи», Київ, 29 березня 2021 р. (наукове електронне видання). Київ, Україна: Педагогічна думка, с. 135-138, 2021.*

[2] С. Клепко, *Інтегративна освіта і поліморфізм знання: монографія. Київ-Полтава-Харків, Україна : ПОПОПП, 1998.*

[3] Т. М. Засекіна, *Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика : монографія, Київ, Україна: Педагогічна думка, 2020.*

[4] О. Мариновська, «Інтегроване навчання: технологічний аспект», *Рідна школа, №4/5 (квітень–травень), с. 32-36, 2014.*

[5] М. В. Опачко, «Інтегративний підхід до реалізації дидактичного менеджменту у підготовці магістрів-фізиків», *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія : Педагогічна, Вип. 22, с. 43-45, 2016.*

[6] Т. О. Пушкарьова, і О. М. Топузов, *Інтегративно-діяльнісна педагогіка : монографія. Київ, Україна : Педагогічна думка, 2019.*

[7] М. Р. Арцишевська, *Теоретико-методичні засади інтеграції знань про суспільство у змісті шкільної освіти : дис... канд. пед. наук : 13.00.09. Луцьк, Україна, 2000.*

[8] М. Р. Арцишевська, і Р. Арцишевський, *Інтеграція змісту освіти : монографія. Луцьк, Україна : Вежа, 2007.*

[9] К. О. Баханов, *Теоретико-методичні засади трансформації сучасної шкільної історичної освіти : дис... д-ра пед. наук; Ін-т педагогіки АПН України, Київ, Україна, 2007.*

[10] Н. М. Жидкова, «Внутрішньопредметні та міжпредметні зв'язки як засіб набуття досвіду навчальної діяльності учнів на уроках правознавства», *Проблеми сучасного підручника, Вип. 16, с. 135-148, 2016.*

[11] О. Пометун, «Навчання історії і громадянської освіти: окремі чи інтегровані курси», *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи: збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи», Київ, 29 березня 2021 р. (наукове електронне видання). Київ, Україна: Педагогічна думка, с. 180-183, 2021*

[12] Т. Ремех, «Міжпредметна модель шкільної громадянської освіти», *International scientific and practical conference «Pedagogy and Psychology in the Modern World: the art of teaching and learning» : conference proceedings, February 26–27, 2021. Riga, Latvia: Baltija Publishing, с. 150-154, 2021.*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Колектив авторів:

Мороз П. В.

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Мороз І. В.

науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Результати онлайн опитування «Про стан практики та перспективи інтегрованого навчання історії в 5-9 класах»: аналітичний звіт (електронне видання)

Київ : Педагогічна думка, 2021.

Підписано до друку 29.07.2021 р. Формат 60x90 1/16
Ум. друк. арк.1,75

Видавництво «Педагогічна думка»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-а, корп. 2;
тел./факс: (044) 481-38-82
e-mail: book-xl@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників,
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №3563 від 28.08.2009